

Hanna Kalinowska

Opis wystawy

Palestra 27/8(308), 104-107

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HANNA KALINOWSKA

Opis wystawy

Tematyka eksponatów była ściśle dostosowana do tematyki obrad sesyjnych. Tak właśnie ekspozycja ta będzie opisana. Niestety, ze względu na ograniczoną objętość niniejszej publikacji, omówione będą jedynie najważniejsze i najbardziej interesujące zbiory.

Obszerny referat mec. W. Bayera nt. „Konspiracyjna organizacja i działalność adwokatury w okresie okupacji” ilustrują następujące dokumenty: mapa, na której — na tle przedwojennych granic Polski — zaznaczono granicę Generalnej Guberni z podziałem na obszary działania 5 Izb adwokackich: warszawskiej, radomskiej, lubelskiej, śląsko-krakowskiej i galicyjskiej; podobizny członków Tajnej Naczelnej Rady Adwokackiej, tj. adwokatów B. Bielawskiego, F. Zadrowskiego, W. Bayera, J. Nowodworskiego i B. Suligowskiego; podobizny członków Tajnej Rady Adwokackiej Warszawskiej, tj. adwokatów B. Suligowskiego, L. Żaryna, W. Bayera, S. Łazarowicza i S. Koziółkiewicza; fotografię adw. K. Stacha, dziekana Tajnej Rady Adwokackiej Śląsko-Krakowskiej.

Nadzór niemiecki nad adwokatą polską był reprezentowany oryginalnymi egzemplarzami Dziennika Rozprządzeń Generalnego Gubernatora dla okupowanych obszarów polskich, zbiorem rozporządzeń władz niemieckich, urzędową listą adwokatów dopuszczonych do wykonywania zawodu oraz odpisem pierwszego rozporządzenia z 12.X.1939 r. o odbudowie administracji okupowanych polskich obszarów.

Tajna Warszawska Rada Adwokacka prowadziła szkolenie aplikantów, którzy następnie składali egzamin adwokacki (14-osobowy zespół wykładowców i 46 aplikantów). Z tych czasów nie dochowały się żadne dokumenty, na wystawie jednak akcja ta znalazła odbicie w postaci fotografii zbiorowej b. wykładowców i b. aplikantów, wykonanej na spotkaniu, które odbyło się w 25 rocznicę tajnego egzaminu adwokackiego.

Jednym z bardziej interesujących eksponatów były oryginalne egzemplarze Dziennika Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 22 lipca i 2 sierpnia 1944 r. W tym drugim opublikowano rozporządzenie o uruchomieniu adwokatury, opracowane przez Departament Sprawiedliwości Delegatury Rządu na Kraj. Adw. K. Potrzebowski w swoim (również prezentowanym) artykule pisze m. in.: „Prawie z całkowitą pewnością można przyjąć, że twórcami projektu byli adw. Feliks Zadrowski, w którego osobie były połączone funkcje dyrektora Departamentu w Delegaturze i wiceprezesa Tajnej Naczelnej Rady Adwokackiej, oraz adw. Jan Jakub Litauer, który w pracach ustawodawczych Departamentu Sprawiedliwości brał czynny udział”

Szczegółowe akty wykonawcze (również prezentowane w tym dziale), dotyczące reaktywowania samorządu adwokackiego z chwilą ustania okupacji, opracował członek Tajnej Naczelnej Rady Adwokackiej adw. Witold Bayer.

Temat I sesji miał podtemat „Wydawnictwa”. Obszerny referat nt. „Polskie Wydawnictwo Prawnicze działające konspiracyjnie w latach 1942—1944” wygłosił adw. K. Kalinowski. Ilustracją tego tematu na wystawie były wywiezione z płonnej Warszawy przez adw. Bayera dokumenty dotyczące działalności tej instytucji: oryginały protokołów z posiedzeń Komitetu Organizacyjnego, Zarządu PWP oraz Rady Wydawniczej i jej statutu oraz oryginały umów zawartych przez PWP z Księgarnią Wydawniczą Trzaska, Evert i Michalski, teksty umów zawartych

z różnymi autorami, a także kilka przygotowanych już przez autorów tekstów zamówionych prac.

Drugi temat sesji „Udział adwokatów w walkach zbrojnych” został zilustrowany następującymi eksponatami: artykułem T. Kędzierskiego „Adwokaci-sędziowie Sądu Polowego Obrony Warszawy i współpracownicy bohaterskiego jej prezydenta S. Starzyńskiego”, pracą T. Mazurkiewicza „Moja wojna z Niemcami” oraz jego podobizną i fotografią, na której widać grupy partyzantów składających przysięgę dowódcy (tj. T. Mazurkiewiczowi), „lewymi” dokumentami K. Ostrowskiego (tzw. *Kenntkarte*, wystawiona na nazwisko Karola Kamińskiego), pracą R. Czarkowskiego pt. „Zakola wojennej pamięci” i artykułem tego samego autora pt. „Styczeńowe zwycięstwo”, w którym mowa o udziale adwokatów w wyzwalaniu Warszawy, oraz artykułem A. Kowalika pt. „27 rocznica wyzwolenia Kołobrzegu” wraz ze zdjęciem, na którym figuruje adw. Szuba.

O uczestnictwie adwokatów w ruchu oporu ukazał się w organie *Fédération Internationale des Résistants* artykuł napisany na zaproszenie tej organizacji przez adw. W. Bayera. Dwie jego wersje (francuska i niemiecka) znalazły się na wystawie.

Losy członków palestry-jeńców wojennych zilustrowane były wieloma dokumentami, spośród których należy wymienić: list Zygmunta Albrechta do dziekana Nowodworskiego pisany z oflagu II B w Arnswalde (na stronie adresowej tego listu słowo „Polen” zostało przez cenzora skreślone i opatrzone znakiem zapytania); fotografię Józefa Madeya w obozie Pawliszczewo-Bór oraz pismo Międzynarodowego Czerwonego Krzyża zawiadamiające jego żonę o nieodszukaniu go na terenie ZSRR; fotografię Leona Taylora w oflagu II A w Premlau; list (karta pocztowa) pisany przez Stanisława Kubiaka ze Starobielska; fotografię ściśle tajnego dokumentu odnalezionego przez adw. Węclewicza w archiwach niemieckich a podpisanego przez Himmlera, polecającego komendantowi oflagu w Lubce likwidację jeńców-Polaków; list syna Stalina, por. Jakuba Dżugaszwiliego, do adw. Węclewicza z podziękowaniem za pomoc udzieloną mu w obozie jenieckim oraz wiele innych dokumentów.

W tym samym dziale kilka eksponatów było poświęconych pracy oświatowej prowadzonej przez adwokatów i innych prawników w obozach jenieckich, a m. in. artykuł J. Wnuka „Kształcenie prawników w obozach jenieckich”, maszynopis odczytu nt. „Trzej panowie w togach — Uwagi o procesie karnym” wygłoszonego przez adw. Dreszera w obozie Woldenberg oraz protokół Komisji Egzaminacyjnej Koła Prawników w obozie Gross-Rosen w sprawie złożenia egzaminu adwokackiego przez Lecha Buszkowskiego.

Z referatu adw. J. Rutkowskiej nt. „Udział adwokatów i aplikantów w powstaniu warszawskim” wynika, że było ich paruset. Niestety, przedstawione na wystawie dokumenty nie odzwierciedlają w żadnej mierze tej akcji. Okazano dwie legitymacje AK Jadwigi Kowalówny (nazwisko panięskie — obecnie Piasecka), zniszczone opaski powstańcze, fotografię obrazu Matki Boskiej AK, artykuł W. Sieroszewskiego „Organizacja wymiaru sprawiedliwości w powstaniu warszawskim i udział w niej adwokatów”, odbitkę artykułu W. Bartoszewskiego „Na ulicy Wspólnej”, będącego relacją działalności adw. Bayera jako głównego inspektora Samoobrony Obywatelskiej, oraz egzemplarz „Biuletynu Informacyjnego” z 31 lipca 1944.

Trzeci temat sesyjny, mianowicie „Udział adwokatów w podziemnej administracji cywilnej w kraju i w reprezentacji Państwa Polskiego za granicą”, zilustrowany był fotografiami pierwszego delegata Rządu na Kraj, twórcy administracji

cywilnej Cyryla Ratajskiego, dyrektora Departamentu Sprawiedliwości Delegatury Leona Nowodworskiego (wystawione były również otrzymane przezeń odznaczenia: Krzyż Niepodległości z Mieczami, Krzyż Armii Krajowej oraz Krzyż Walecznych), jego następcy na tym stanowisku Feliksa Zadrowskiego, zastępcy Delegata Rządu na Kraj, przewodniczącego Komitetu Koordynacji Ustawodawczej Adama Bienia oraz przedstawiciela Rządu na Kraj Mariana Borzęckiego.

Niezwykle interesujące eksponaty-dowody działalności naszej palestry za granicą — to: dyplom poświadczający przez Jerzego VI, króla Wielkiej Brytanii, nadający Z. Nadratowskiemu godność Kawalera Sekcji Wojskowej Orderu Imperium Brytyjskiego; podziękowanie przesłane przez gen. de Gaulle'a por. Witoldowi Aleksandrowiczowi za udział w obronie „śmiertelnie zagrożonej Francji”; pismo gen. Kukiela, który dziękuje pułk. S. Szurlejowi za jego pracę na stanowisku szefa Sądownictwa Polskich Sił Zbrojnych.

W dziale tym znajdowały się również fotografie Zygmunta Gralińskiego, pełniącego obowiązki wiceministra spraw zagranicznych w rządzie emigracyjnym, oraz Adama Pragiera, przywódcy Polskiej Partii Socjalistycznej na emigracji.

Działalność społeczna — mimo że była bardzo szeroko rozwiniętą akcją, działały bowiem takie organizacje, jak Polski Czerwony Krzyż, Rada Główna Opiekuńcza, Patronat (o działalności tej instytucji pisze K. Pędowski w prezentowanej również na wystawie pracy „Prawo w walce z bezprawiem”, będącej częścią pracy zbiorowej „Pamiętniki adwokatów”) oraz inne — ilustrowany był na wystawie materiałami dotyczącymi pomocy niesionej adwokatom Żydom. Na zgromadzeniu Delegatów Warszawskiej Izby Adwokackiej w 1968 r. uchwalono zlecić zgromadzenie i opublikowanie materiałów dotyczących powyższego zagadnienia. Otóż wyciąg z protokołu tego zgromadzenia z tekstem uchwały był też jednym z eksponatów. Okazano również oryginały niektórych odpowiedzi na rozpisaną w tym celu ankietę. Zebrany materiał został opublikowany w postaci artykułów E. Mazura „Po prostu człowiek” oraz opublikowanego w „Gazecie Sądowej” artykułu „Obywatelska służba ocalenia”, w której znajdują się wypowiedzi ocalonych i „ocalających”.

Najobszerniej udokumentowany był IV dział „Martyrologia adwokatury”. Najcenniejszym eksponatem były przesłane przez Muzeum w Oświęcimiu fotografie 40 więźniów oraz dane osobowe 80 takich więźniów, których fotografie się nie zachowały. Oprócz tego pokazano wiele innych dokumentów, jak np. fotografie wykonane przez jakiegoś Niemca przedstawiające scenę rozstrzelania zakładników (m. in. adw. Mieczysława Opatrnego pod murem więziennym w Lesznie), karty pracy i obliczenia płacy Jana Suleja jako więźnia-robotnika, artykuł P. Dąbrowy „Jak zginął prezydent Krakowa adw. dr S. Klimecki” aresztowany za to, że „w wyniku niewystarczającego oświetlenia na Plantach zginęło dwu żołnierzy niemieckich”, znak identyfikacyjny — duża litera P — noszony przez więźniów zatrudnionych w zakładach poza obozami koncentracyjnymi oraz fotografie ofiar terroru hitlerowskiego: Stanisława Sławskiego, Teodora Duracza, Tadeusza Fabianiego, Józefa Woźniakowskiego, Stefana Urbanowicza i Wacława Szumańskiego.

Dzieje adwokatury na okupowanych terenach stały się inspiracją do opisanie tych lat przez tych, którzy z pożogi wyszli cało. W ten sposób na wystawie znalazły się artykuły: W Bayera „Samorząd adwokacki w dobie walki z okupacją hitlerowską”, J. Gadomskiego „Kartka ze wspomnień adwokata z lat 1939—1945” (wyróżniony przez NRA nagrodą im. adw. B. Olomuckiego za najlepsze opracowanie z zakresu dziejów adwokatury), L. Kohutka „Adwokatura na Śląsku Cieszyń-

skim w latach 1938—1945”, Z. Krzemińskiego „Adwokaci w tajnym nauczaniu studentów prawa Uniwersytetu Warszawskiego” oraz inne.

Pokazano też kilka prac autorów nieadwokatów, jak np. Bartoszewskiego „1859 dni Warszawy”, w których zamieszczone są wzmianki o niektórych adwokatach.

Wystawa zawierała również kilka portretów: C. Ratajskiego, J. Woźniakowskiego, M. Frania i M. Borzęckiego (wykonane przez córkę mec. Frania adv. Helenę Juszkę) oraz M. Drozdowicza (w więzieniu na Pawiaku) i J. Rozmarynowicza (w więzieniu na Montelupich), wykonane przez artystów plastyków towarzyszy więziennych.

*

Wystawa spotkała się z przychylnym przyjęciem zwiedzających, czego dowodem są wpisy do Księgi Pamiątkowej. Oto niektóre z nich:

„Na wystawie przed lustrem krzesło, a na nim toga i kwiaty zmuszają do zadumy o swoim wkładzie do historii adwokatury”. (—) T. Mazurkiewicz.

„Z prawdziwym wzruszeniem gorąco dziękuję za to utrwalenie pamięci adwokatów, którzy zginęli w zmaganiach o wolność Ojczyzny”. (—) Janina Madeyowa.

„Z podziękowaniem Radzie Adwokackiej za zorganizowanie wspaniałej wystawy”. (podpis nieczytelny), b. więzień „Pawiaka”.

„Wystawa jest wprawdzie skromna ilościowo, ale niezwykle cenna, urządzona ciekawie i przejrzyście, daje obraz dziejów i działań adwokatury w okresie II wojny światowej”. (—) Stanisław Synowiec, Kraków.

„Uratowanie z pożogi wojennej tak cennej dokumentacji jest niemal bez precedensu”. (—) dr Roman Hrabar.

„Zbiór eksponatów pozornie skromny — faktycznie bogactwem jego jest głęboka treść historyczna — wyrazy wdzięczności i serdecznego wzruszenia dla kolegów, którzy trud swój poświęcili dla zabezpieczenia tych materiałów dla przyszłości”. (—) adv. Sieklucki Jerzy, Bielsko-Biała-Cieszyn.

„Oby więcej takich wystaw — uratować od zapomnienia dla pamięci przyszłych pokoleń prawników to, co robiliśmy my, adwokaci, w tych trudnych i nie zapomnianych latach”. (—) J. Turski, Ś. Hęćka.

„Wystawa pamiątek z okresu okupacji pozwoliła mi odnaleźć wielu przyjaciół, o których losie do tej pory nic nie wiedziałem”. (—) Jan Malewicz.

„Wystawa jest wzruszająca w swojej wymowie, budzi grozę i zachwył. Oddaje hołd tym, którzy odeszli, i składam gorące dzięki tym, którzy pamięć o nich pozostawiają w naszych sercach i umysłach”. (podpis niewyraźny).